

הסודות המוחלטים בהחלט

את זה שדמותו של ירון זהבי הייתה מבוססת על ירון לונדון כולם יודעים. אבל על מה התבססה המערה החשמלית? ומדוע ניסה יגאל מוסינזון לחטוף את טינטין ולהביאו לישראל? ואיך קרה שדווקא החסמבאים האידיאליסטים הואשמו בהנחלת ערכים קלוקלים לנוער? ● לרגל שובה של חבורת חסמבה לחיינו חזר כתבנו אל הסדרה המיתולוגית ואל הסיפורים הלא פחות מרתקים שמאחוריה

אלי אשד | צילום:

כמו 'חסמבה והאלמוני במסכה השחורה' או 'חסמבה במסתורי ניריורק', שם ניצבו מול החבורה האמיצה יריבים מפחידים באמת, והעלילה הייתה מרתקת ומקיפאת דם בעבור הקוראים הצעירים. נראה שכמו מוסינזון בשנותיו האחרונות, יוצרי הסדרה ובראשם התסריטאי דרור נובלמן לא היו מסוגלים לקחת ברצינות את דמותו של אלימלך זורקין (בגילומו של זאב רווח, שמילא את התפקיד גם בסרט 'חסמבה וילדי ההפקר'). את הסדרה שיצרו אי אפשר אפילו להשוות למקבילות טלוויזיוניות כמו 'השמינייה', שדווקא יכלה מדי פעם לתת פייט רציני לחסמבה.

כך או אחרת, הסדרה המשודרת 16 שנה לאחר שתמו עלילותיה הספרותיות של חסמבה, מאפשרת להשקיף לאחור אל החבורה ההיא, ולגלות ממרחק הזמן עד כמה שיקפה את החיים בישראל הצעירה והמתבגרת.

חסמבה מכסת את טרזן

לכל דור הגיבורים שלו, אך במשך כמה דורות הגיבורים הגדולים מכולם עבור אלפי ילדים בישראל היו חברי 'חסמבה'. בסך הכול יצאו לאור בסדרה זו 44 ספרים, במשך 45 שנה. לאלה יש להוסיף חמישה ספרים במעין סדרה נלווית, המיועדת לקוראים צעירים יותר.

על פי הסדרה הופקו במהלך השנים כמה וכמה חצנות ילדים ושני סרטי קולנוע. 'חסמבה ונערי ההפקר' (1971), עם שלמה ארצי בתפקיד ירון זהבי וזאב רווח כאלימלך זורקין, היה לסרט פולחן

ח בריה, קרא ירון, הקשיבו. אל תפסיקו לירות, אולם על אף היריות הקשיבו לדבריי. אלה הם הרגעים האחרונים שלנו. אנו לא נלך בשבי. מוטב למות מאשר לחיות עבד. האם צדקתי?

באורח מופלא ביותר, מבלי שנדברו תחילה, נשמעה מפי הנערים הגיבורים קריאת-הקרב המפורסמת בהתרוממות-דודח שרק לעתים רחוקות זוכה לה אדם בחייו:

- חסמבה! חסמבה! חסמבה!
(חסמבה בשבי הלגיון הערבי, 1952)

חבורת חסמבה חוזרת, והסדרה המיתולוגית זוכה לגלגול חדש. הפעם לא כעיבוד של אחד מ-44 הספרים הוותיקים של יגאל מוסינזון, שכבר זכו לעיבודים בימתיים וקולנועיים שונים, אלא כסדרת טלוויזיה (בערוץ הוט 3) המתארת בזמן הווה הרפתקה חדשה שאליה מתגלגלות הדמויות הוותיקות. בעשור הראשון למאה ה-21 נאלצים ירון זהבי וחבריו מחסמבה הראשונה לצאת מהפנסיה ומהדירור המוגן, ולהירתם למאבק חדש נגד יריבם הוותיק אלימלך זורקין וילדיו ההייטקיסטים. בינתיים נוצרת לפחות ההתחלה של חבורת חסמבה חדשה, עם נערים בני זמננו.

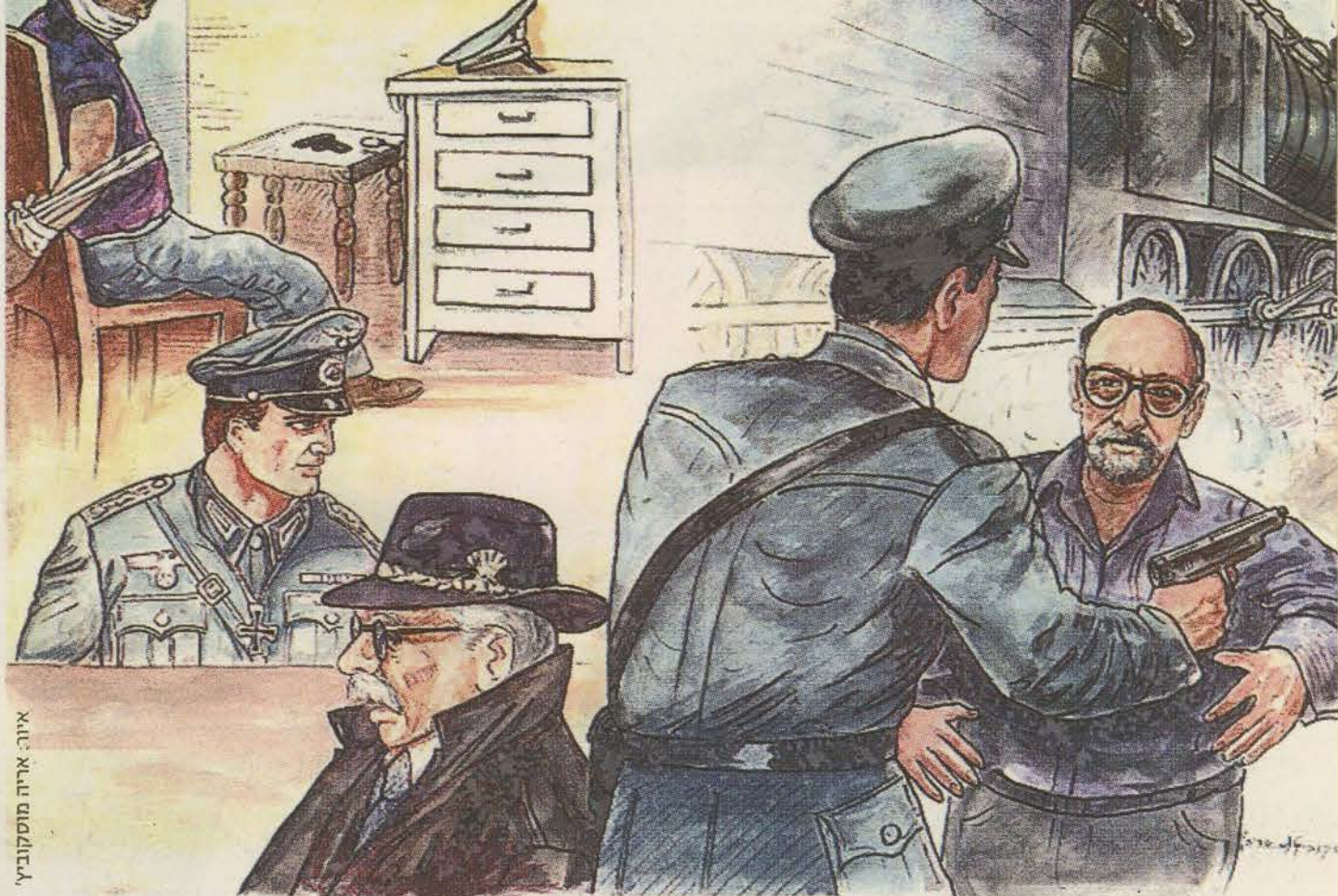
מה קרה לחברי חסמבה מהדור השני, שגם אותם יצר יגאל מוסינזון? לא ברור. יואב צור, סגניתו רחל, שרגא השמן וחבריהם לא מופיעים ולא מאזכרים. אולי גם הם יזכו לעדנה טלוויזיונית, אם תהיה עונה שנייה.

הפרקים הראשונים בסדרה, גם אם אינם גרועים, לא מלהיבים. הם נחמדים, קלילים והומוריסטיים, הדמויות חביבות, אבל שום דבר יותר מזה. ודאי שאין בהם בשורה חדשה לחובבי הרפתקאות ומתח. עם זאת, הם אינם נופלים כלל מספרי חסמבה האחרונים שכתב מוסינזון בשנות ה-80 וה-90, אבל זו איננה מחמאה. אלו היו הספרים החלשים ביותר שחוברו, וניכר היה כי מוסינזון איבד כל עניין ביצירת עלילת מתח מתוחכמות ודמויות משכנעות.

כמו בספרי חסמבה המאוחרים, דמויות הנבלים בסדרה החדשה הן גרוטסקיות לחלוטין ואינן מעוררות שום עניין. בוודאי שאין להשוות את הפרקים שהוקרנו עד כה למיטב ספרי הסדרה,

יגאל מוסינזון. חווה הרפתקאות
שלא נפלו מאלו שמילאו את ספריו
צילום: חבקוק לוינסון, ישראל סאן

מיצי

שוחרר בהתערבותם של בכירים ישראלים. מוסינזון בידי המשטרה הספרדית

המודל לדמותה הייתה תמר רז, בת המחזור השני של ילדי נען, שכמו תמר הסגנית גם היא התהדרה בצמות. עם זאת, את השיער הבלונדיני של תמר רז המיר מוסינזון במחלפות שחורות. ירון לונדון דווקא טוען כי הדמות מבוססת על ילדה שבה היה מאוהב בסתר.

אהוד השמן, הליצן שבחבורה, הוא בנו של נהג ב'סולל בונה'. זהו נער גס רוח במקצת, אך גם ישר, בעל לב זהב ובעיקר אמיץ. דמותו התבססה ככל הנראה על אהוד לוי מנען, בחור שמנמן ששירת בצבא הקבע ונפטר מהתקף לב בגיל צעיר. שותפו הקבוע של אהוד השמן למשימות הוא עוזי הרזה, בנו של בעל בית מרקחת, "רזה כמו מלפפון ואוכל כמו פיל". מקורה של הדמות הוא מיוחס לעוזי אשל, בן המחזור הראשון של ילדי נען. עוד בחבורה: מנשה התימני, מומחה לערבית ולערבים שאף מתחפש לערבים קרובות לערבי, מעין מסתערב מוקדם; ומשה ירחמיאל, בנו הממושקף של מוכר עיתונים, טיפוס של פרופסור מפורז שמעלה על הכתב את עלילות החבורה.

והיו גם דמויות שוליות, כמו אליהו חרמון, שמופיע רק בספר הראשון. אליהו הוא ילד עני, בנה של אלמנה, שתחילה מסתכסך עם החסמבאים אך בהמשך הופך לאחד מהם. כבר באותו ספר הוא נהרג בעת פעולה לחילוץ מעפילים. גיבור שולי אחר הוא רפאל כדורי, נער רציני, אינטלקטואל כמעט, שנהרג גם הוא באחד מספרי הסדרה. וישנם גם שולמית, האחראית על העזרה הראשונה, ודני, ילד שאפיונו היחיד הוא היותו ישנוני. בשלב מסוים מחליטים הוריו החששניים להוציא מהחבורה, ובכך מסתיים תפקידו.

כל מערות החוף, שהיו קיימות כאשר החל מוסינזון לכתוב את סיפור חסמבה הראשון ב-1949, נהרסו שנתיים לאחר מכן בעת הקמתו של גן העצמאות. מקס קלינהוף נלקח משם והועבר לבית החולים הפסיכיאטרי 'אברבנאל'. לכל אותם ילדים שחיפשו את המערה החשמלית, לא היה סיכוי לאתר אותה

עד כמה היו הדמויות בדיוניות? על כך חלוקות הדעות. אלמנתו של מוסינזון, חנה, טוענת שלדברי בעלה היו גיבורי הסדרה פרי דמיונו בלבד. עם זאת, נראה שמוסינזון עצמו העלה גרסאות סותרות בהודמנויות שונות, ואולי בעצמו התקשה לזכור. מקורות שונים טוענים ששמותיהם, חזותם ואף אישיותם

עד כמה היו הדמויות בדיוניות? על כך חלוקות הדעות. אלמנתו של מוסינזון, חנה, טוענת שלדברי בעלה היו גיבורי הסדרה פרי דמיונו בלבד. עם זאת, נראה שמוסינזון עצמו העלה גרסאות סותרות בהודמנויות שונות, ואולי בעצמו התקשה לזכור. מקורות שונים טוענים ששמותיהם, חזותם ואף אישיותם

שהוקרן בטלוויזיה מדי שנה ביום העצמאות. ב-1985 יצא לאקרנים 'חסמבה ושוודי הסוסים', כשהפעם ספי ריבלין מגלם את הנבל המיתולוגי. ב-1998 אף הופק מחזור על פי שני הספרים הראשונים בסדרה, בכיכובם של סנדי בר ואקי אבני (שמופיע בתפקיד בולט גם בסדרת הטלוויזיה החדשה). כל אלה הפכו את חסמבה לחלק בלתי נפרד מהגנאלוגיה של התרבות הישראלית.

נוסח העלילה של סיפורי חסמבה קבוע תמיד: חבורת ילדים אמיצים, בעלי כישורים מגוונים ואידיאלוגיה ציונית נחושה, נחלצת לעזרת כוחות החוק והסדר הישראליים, ומסייעת להם במאבקם נגד נציגי הרשע למיניהם. הילדים עומרים בפני מצבים מסוכנים ביותר,

בזכות אומץ לב ותושייה רבה הם מצליחים במקום שבו הבוגרים נכשלים, מסכלים את המזימה הנפשעת, ומשיבים את הסדר על כנו.

יצרה של 'חסמבה', יגאל מוסינזון, היה מהדמויות הסגוניות ביותר שידעה הספרות העברית, וחווה הרפתקאות שלא נפלו בהרבה מאלו שהציג בספריו. בתחילת דרכו פרסם סיפורים נטורליסטיים מחיי הקיבוץ והיישוב, שהפכו אותו לאחד הסופרים החשובים של תקופת קדם-המדינה, לצד משה שמיד וס' יזהר. כן היה חתום על 'בערבות הנגב' (1948), מחזה שזכה להצלחה עצומה בקרב הקהל אך עורר את חמתו של דוד בן-גוריון, שהסתייג מביקורתו של מוסינזון על צה"ל; המחזה התנ"כי 'תמר אשת ער' (1947); קובלן (1958), שהופק כמחזור וכסרט מפורסם בשם זה; וכן אלדורדו (1963), מחזה שהוסרט אף הוא.

אך עיקר פרסומו של מוסינזון בא לו מסדרת 'חסמבה', שאותה החל לכתוב כפרויקט צדדי, ולימים הפכה לעיקר פועלו הספרותי. מי שהיה אחראי להולדת

הבתים ה'רגילים', שהיו מחוברים לחברת החשמל, סבלו לא אחת מהפסקות בזרם.

בין ארבעים לחמישים מטרים דרומה מהמערה של מקס נמצאו לפחות עוד שתי מערות קטנות. הן היו ממוקמות ממש מתחת לשטח גן העצמאות, כשמעליהן השביל המוביל לבית הקברות המוסלמי. אף צמחיית הצוקים הסתירה אותן, ולא ניתן היה לראותן מתחום הגן עצמו, הן היו מוכרות היטב לאלה המכונים "הקברעים של החורף".

כל המערות הללו, שהיו קיימות כאשר החל מוסינזון לכתוב את סיפור חסמבה הראשון ב-1949, נהרסו שנתיים לאחר מכן בעת הקמתם של גן העצמאות ובית המלון. מקס קלינהוף נלקח משם והועבר לבית החולים הפסיכיאטרי 'אברבנאל'. לכל אותם ילדים שחיפשו את המערה החשמלית, לא היה סיכוי לאתר אותה. מוסינזון עצמו ציין ב'חסמבה בשירות הריגול הנגדי', הספר שבו הוצג הדור השני של החסמבאים, כי המערה נמצאת מתחת ליסודות מלון הילטון ולכן אי אפשר למוצאה.

חסמבה מצילה את אהרן בוק

כל ספרי 'חסמבה' עסקו בנושאים שעמדו באותם ימים במרכז סדר היום הציבורי בישראל. בשניים הראשונים - 'חסמבה או: חבורת סוד מוחלט בהחלט' ו'חסמבה בבית האסורים', נאבקים החסמבאים בכובש הבריטי, המוצג כטיפש יותר מאשר כמרושע. כבר בספר השני עומד מולם גם הארכיאויב הנצחי אלימלך זורקין, עבריין יהודי שאותו הם פוגשים בכלא הבריטי. זורקין אדיר הכוח ממיט צרות על ראשה של החבורה, אך לבסוף מובס בידי אביו של ירון, המסגר השרירי, והחסמבאים יכולים להתפנות לעניינים החשובים יותר: מאבק בקצין המשטרה הבריטי ג'ק סמית ובעוזרו המטופש תומפסון.

זורקין חוזר בספר השלישי, שאויר בידי שמואל כץ, 'חסמבה ושודדי הסוסים' (1950). ההרפתקה מתרחשת בחופש הגדול, לאחר מלחמת השחרור "בה הכתה ישראל בשבע מדינות ערב וניצחה אותן". הפעם משתף זורקין פעולה עם מסתננים ערבים ומסייע להם לגנוב מקיבוץ רגבים. חבורת חסמבה מתגייסת לעזרת הקיבוץ ומשתלבת בהווי החיים השיתופיים שם. לאחר מרדף גרוש הרפתקאות מבריחים גיבורינו את השודדים ולוכדים את זורקין כדי להעמידו לדין, תוך הצהרת נאמנות לזכויות האדם כאשר הוא אדם: "ש משפט במדינת ישראל, והאדם הבזוי אשר מכר את נפשו בעבור בצע כסף ובגד בעמו התחבר אל המסתננים, עוד יבוא על עונשו. אל נשים עצמנו שופטים. אלימלך זורקין יובא לטוהר, ולא יהן איש להרים ידו עליי". ספר זה, כאמור, הומחז והוסרט.

זורקין מופיע שוב בספר החמישי, אחד מן המפורסמים שבסדרה, 'חסמבה וילדי הפקר' (1951). הפעם נאבקים החסמבאים לשחרר מידי חבורת ילדים שהוא דרדר לחיי פשע. גם ספר זה הוסרט, והפעם זורקין (בגילומו

החוקר אוריאל אופק, יריבם הגדול של חברי הספרות הקלה לילדים, קבל על הסטריאוטיפיות המאפיינת את הסדרה, שמחלקת את העולם לטובים ולרעים, כשהראשונים תמיד מנצחים את האחרונים. כן נשמעו תלונות על הזלזול המשתמע ביחס לסמכות הורים והמבוגרים, שלא לומר ההתעלמות ממנה

הפיק חשמל מרוח. מקס קלינהוף במערה החשמלית

אל זאב רווח) הוצג כפושע ערמומי ומאיים, יריב ראוי לחסמבאים. זורקין ואחיו זרה, ירוחם וירחמיאל, הדומים לו כשתי טיפות מים, חוזרים לאיים על החבורה רק כעבור שנים רבות, בגלגולה השני של הסדרה.

בינתיים התמודדו החסמבאים עם איומים אחרים, שמספר לספר נעשו גרנדיוזיים יותר. אם בספרים הראשונים היו אלה 'דק' נציגי המשטרה הבריטית או פושעים בסדר גדול קטן, מאוחר יותר היו היריבים פושעים בינלאומיים מסוכנים ומתוחכמים, נאצים נמלטים, לגיונרים ירדנים, סוכנים זרים וכיוצא באלו. האיום שנשקף מהאויבים גם הוא הלך והתרחב, עד כדי ניסיונות למחוק מהמפה חלקים שלמים ממדינת ישראל, או אף את כולה.

כבר בספר הרביעי, 'חסמבה ואוצר הזהב של המלך הורדוס' (1951), אייר מ' אריה, נאבקים הילדים בחבורת פושעים בינלאומית מתוחכמת מבחינה טכנולוגית, שמנסה לגנוב מישראל אוצרות ארכיאולוגיים. הארכיאולוגיה, יש לציין, עוררה אז בארץ עניין אובססיבי כמעט, בעיקר אחרי גילוי המגילות הגנוזות. לשיאה הגיעה הסדרה בטריולוגיה שכללה את הספרים מספר 10-12 (הופיעו בשנים 1953-1954). החל בספר 'חסמבה והמרגלים בחיל האוויר' מתמודדת החבורה עם שתי חוליות מחבלים הזוממות להרוס את הכוח האווירי של ישראל, וכבר הפילו חמישה מטוסים בתוך חודש. החסמבאים, שאף לומדים להטיס מטוס בשרה התעופה הצבאי '79 אקס', נעלמים במהלך העלילה ורק אהוד השמן נשאר. בספר הבא, 'חסמבה בציפורני פלורנט והקיקלופים', הוא יוצא לחפש אחריהם, אף שאביו מבקש ממנו לפרוש מהחבורה כדי לגשת לבחינות ולהשלים חומר לימודים חיוני. לבסוף מאתר אהוד את חבריו, הכלואים אצל כנופיית הקיקלופים המרושעים והקוף הענק פלורנט. בספר מספר 12, 'חסמבה והאלמוני במסכה השחורה', מצליח אהוד לשחרר אותם ולהגיע אל המנהיג המסתורי של הכנופייה, 'האלמוני במסכה השחורה', אולי הנורא מכל יריבי חסמבה מאז ומעולם. מתברר שמדובר בנאצי מצולק בשם פון-בילוב. בטריולוגיה זו יצר מוסינזון שיא של מתח, בהשוואה לכל מה שכתב קודם לכן.

הספר הבא בסדרה היה 'חסמבה במארכי הגבול' (1955), ובו מסופר כיצד ירון והבי נתפס על ידי מרגלים ערבים, ומקדמה לאחר ששוחח עם הרמטכ"ל משה דיין. מוסינזון אהב לשלב בסדרה דמויות ידועות מעולם הביטחון הישראלי, כדי לחזק את אמינותן של העלילות. מאותה סיבה כלל הספר נספח ובו שפת מרגלים. אחר כך הופיע 'חסמבה בקרבות רחוב בעזה' (1957), ובו יוצאת החבורה לעיר עזה כדי להתחקות אחר ריכוז כוחות מצריים באזור. המהדורה הראשונה כללה נספח המסביר כי הוצאת הספר התעכבה מסיבות הקשורות למבצע קדש ב-1956.

לאורך כל התקופה היא ספגה 'חסמבה' התקפות ארסיות מצד מבקרי ספרות שונים, שקוננו כי היא משחיתה את בני הנוער ומנחילה להם ערכים קלוקלים. החוקר אוריאל אופק, יריבם הגדול של מחברי הספרות הקלה לילדים, קבל על הסטריאוטיפיות המאפיינת

האיומים על החבורה הפכו לגרנדיוזיים מספר לספר. ספרי חסמבה המקוריים

את הסדרה, שמחלקת את העולם לטובים ולרעים, כשהראשונים תמיד מנצחים את האחרונים. כן נשמעו תלונות על הזלזול המשתמע ביחס לסמכות ההורים והמבוגרים, שלא לומר ההתעלמות ממנה; הילדים מוצגים כמי שעולים ככול על המבוגרים - הן אנשי צבא ושוטרים, והן פושעים ומחבלים. היה אף מי שהשווה בין החסמבאים לבין 'תנועות נוער מסוימות בחו"ל שטלו לעצמן רשות לאכוף את החוק בלי להתחשב בשלטונות הלגיטימיים".

חסמבה לומדת לסתום את הפה

בסיומו של הספר ה-16 בסדרה, 'חסמבה והתעלומה בגבול הצפוני' (1959), הובטח שבקרוב יופיע הספר הבא, 'חסמבה בשירות הריגול הנגדי'. חלפו כמה שנים עד שספר זה יצא לאור, ובינתיים התחוללו שינויים גדולים מאוד בעולם האמיתי ובוהו החסמבאי.

מוסינזון חזר ל'חסמבה' ב-1966, לאחר שבע שנות הפסקה. הפסד כספי גדול, כתוצאה מהקמת תיאטרון מושל, אילץ אותו לברוח מאימת נשיו לארצות הברית. בין השאר עבד שם כפועל בניין, ועל פי השמועה הספיק לנהל רומן עם מרלין מונרו. בארצות הברית הוא גם פגש בבתו של מיליונר והתחתן איתה, חרף התנגדותו של אביו.

מאוחר יותר נעשה מוסינזון מעורב בפרשה שכאילו הועתקה מסיפורי חסמבה. הוא ואדם בשם צבי אלדובי החליטו לצאת לספרד כדי לחטוף את הפושע הנאצי הבלגי לאיון דגל, שהסתתר שם מאז מלחמת העולם השנייה. אגב כך קיוו להשיג ממנו מידע לגבי מקום הימצאו של המנהיג הנאצי מרטין בורמן, שלפי השמועות הסתתר אי-שם בדרום אמריקה.

דגל עצמו היה מנהיג המפלגה הנאצית בבלגיה בימי מלחמת העולם השנייה. הוא שיתף פעולה עם הנאצים, ונודע כידיד-מעריך של אדולף היטלר. אחד מחבריו הטובים ביותר היה צייר הקומיקס 'זור' רמי, יוצר 'טינטין', סדרת קומיקס שתארה את הרפתקאותיו של עיתונאי צעיר ואמיץ במקומות אקזוטיים ברחבי העולם, מתחת לים ואף על פני הירח, במשימות נועזות נגד כוחות הרשע. רמי, שנודע יותר בכינויו 'הרג'ה', היה מקורב מאוד לדגל ולתנועה הפשיסטית שלו, ואף עיצב את סמלה. על פי שמועה נפוצה שלא הכחיש מעולם, דמותו של טינטין הייתה שאולה מדמות ידידו הטוב, דגל. כעת יצא מוסינזון, סופר ההרפתקאות המפורסם ביותר בישראל, ללכוד את האיש שעליו התבססה סדרת ההרפתקאות המפורסמת ביותר באירופה.

המבצע הסתיים בכישלון בגלל שגיאות של צוות החוטפים. כך למשל הם חשפו את תוכנית הפעולה שלהם בשיחה סתמית עם יהודי תושב ספרד, והלה מיהר לדווח על כך לשלטונות הספרדיים. ירון והבי, יש להניח, לא היה כושל כך בלשונו. גופי הביטחון מיהרו ללכוד את אלדובי ואת מוסינזון, שבמהלך החקירה נשאל בין היתר את מי הוא מכיר בספרד. "את הספר", הוא ענה לחוקריו. כשנשאל מאין הספר הזה, השיב "מסביליה" - וחטף כמה סטירות מצלצלות.

לבסוף שוחרר מוסינזון בזכות התערבותם של אישים ישראלים בדרגים הגבוהים ביותר. יש אומרים שבךגוריון עצמו הוא שהתערב למענו אצל פרנקו. דגל נשאר חופשי בספרד וחי עד אפריל 1994, חודש אחד לפני מותו של האיש שניסה לחטוף אותו. מוסינזון מצדו חזר לישראל והחליט לנטוש את חיי ההרפתקאות האמיתיים, ולהתרכז בסיפורי ההרפתקאות הבדיוניים של חסמבה. בספר שכתב זמן קצר לאחר מכן, 'חסמבה בפשיטה בתעלת סואץ' (1970), נעשה שימוש בכמה מפרטי פרשת החטיפה. בהקדשה המיוחדת נאמר ש"בספר זה ישנם דברים רבים שהשתיקה הסודיות יפים להם, ולכן מרבית שמות גיבורי הספר הם שמות בדויים".

צילום: אורח רומנוב

ספק אם יפכו לאייקון תרבותי כבעבר. מתוך סדרת חסמבה החדשה

גם בספרים אחרים הרבה מוסינזון לכתוב משפטים מעין אלו, על מנת ליצור תחושה של אמינות, אך הפעם טענה זו הייתה נכונה. הספר עוסק כולו בניסיון למבצע חטיפה, או ליתר דיוק שחרור טייס ישראלי שנשבה. את המבצע יחס אדם בשם אדמונד מלאכי, איש השירות החשאי לשעבר, שמזכיר מאוד את דמותו המציאותית של אלדובי. במהלך הסיפור חוטף הטייס סטירה מצלצלת, דוגמת אלו שחטף מוסינזון עצמו במאסרו. בספר פרטים רבים נוספים המתבססים על האירועים האמיתיים, אך בניגוד למציאות, כאן החטיפה עולה יפה והטייס משוחרר מידי שוביו.

החסמבאים בספר זה ובקדמו אינם אלו שכיכבו ב-16 הספרים הראשונים, שכן מוסינזון החליט להראות שגם בעולם של חסמבה הזמן איננו עוצר מלכת. מתברר כי בשנים שחלפו הילדים הפכו למבוגרים. ירון זהבי, למשל, הוא כעת מפקד 'מת"ם', מחלקת תפקידים מיוחדים בצה"ל. הוא נשוי לתמר היפה, ובהמשך מתברר שגולד להם בן בשם אורי. גם אהוד השמן משרת במת"ם. משה ירחמיאל הוא מזרחן, שולמית היא אחות, וכן הלאה. הקוראים גם למדים כי במקום שבו הייתה המערה החשמלית נבנה מלון הילטון המפואר.

כעת קמה חבורה חדשה ומצומצמת יותר של ילדים, המחליטים ביוזמתם להמשיך את דרכה של חסמבה המיתולוגית. הם זוכים בברכתו של ירון זהבי, השולח אותם למשימות שונות מטעם הצבא והשירות החשאי. בראש החבורה עומד יואב צור, סגניתו היא רחל, והחברים האחרים הם שרגא השמן, ארנון הרזה, ברוך הממושקף ויוסי התימני. למעשה, חבורה חדשה זו היא העתק מדויק של הדמויות המקוריות העיקריות: לדמויות המשניות לא קמו מקבילות.

מאפיין מעניין של הסדרה מכאן ואילך הוא המקום המרכזי ששרגא השמן תופס בעלילותיה. תפקידו גדל והולך מספר לספר, ולהרפתקאותיו מוקדשים עמודים רבים, בעוד חבריו הופכים כמעט לגיבנים בהצגה שלו. מוסינזון, כך נראה, חש חיבה מיוחדת לדמות זו.

חסמבה בעקבות ויטמין פי המופלא

כמו קודמתה, גם החבורה החדשה מתמקמת במערה החשמלית ויוצאת משם למשימות שונות למען המדינה. כבר בהרפתקה הראשונה הם מראים את כוחם בסיכול מוזימות גרנדיוזיות, כשהם מצילים את תושבי חיפה מחבלה בכור האטומי שנמצא כביכול בתוך עירם. לשם כך הם נעזרים במדען שהפך בטעות לרואה ואינו נראה. הרפתקה זו שימשה מודל להרפתקאות הבאות, שהיו שונות מאוד מאלו שהומצאו בעבור החבורה המקורית. החסמבאים החדשים מתמודדים בעיקר מול כנופיות פושעים בעלות שמות מגוחכים, כגון 'כנופיית פוטנטיק', ורק לעתים רחוקות יותר משמשים להם הערבים כאויב. בין השאר שוב נאבקת החבורה בזורקין ובאחיז, בספר 'חסמבה בהרפתקאות עם הבלשית הנורדית המופלאה' (1975, אייר גיורא רוטמן) - 24 שנים אחרי שהזורקינים נראו לאחרונה. האחים, שהפעם שולחים ידם בשוד גופות, מכונים בקיצור 'האזזים', כראשי התיבות של שמותיהם. מתברר כי בכל השנים שחלפו, הזורקינים לא איבדו מאומה מכישוריהם הקרימינליים. מספר זה ואילך הם יורדים מן הבמה, אף שבספר ה-32 בסדרה נתקלים החסמבאים ב'דור המשך' שלהם.

גם בחבורת חסמבה משתלב דור המשך: אורי, בנם של ירון ותמר. בספר ה-25 בסדרה, 'חסמבה מול החוטפים או פרשי הלילה הולמים שוב' (1977), מצילים אותו החסמבאים מידי כנופיית חוטפים השוכנת בעיר תת-קרקעית מתחת לעכו. החוטפים הורשים תמורת שחרורו לא פחות מאשר את רובה קרבי הלייזר של צה"ל, ה'מתשמל'. בהמשך הופך אורי לחבר מן המניין בחסמבה ואפילו למנהיג זמני, אף שמעולם לא התבלט כאביו או כשרגא השמן. הפרוטקציה, מתברר, קיימת גם בעולם הדמיון.

ההרפתקאות בשנים הבאות הפכו פנטסטיות יותר ויותר. מוסינזון חובב ההמצאות, שבעצמו פיתח שיטה להתפלת מים רגלגל אנרגיה, שיבץ בעלילה אמצעים

**מוסינזון חזר
ל'חסמבה'
ב-1966, לאחר
שבע שנות
הפסקה. הפסד
כספי גדול,
כתוצאה מהקמת
תיאטרון כושל,
אילץ אותו לברוח
מאימת נושיו
לארצות הברית.
בין השאר עבד
שם כפועל בניין,
ועל פי השמועה
הספיק לנהל רומן
עם מרלין מונרו.
בארצות הברית
הוא גם פגש
בבתו של מיליונר
והתחתן איתה,
חרף התנגדותו
של אביה**

המוסכנים' או 'החסמבאים במלחמות נגד כוחות הרשע והזדון' - אך לא הספיק לכתוב אותו בטרם מותו. עתה, כאשר גם הדור השני מתגייס (סוף סוף) לצבא, התכוון מוסינזון לפי רשימותיו ליצור דור שלישי של חסמבאים. על החבורה היה אמור לפקד נער שעיניו חומות, שערו צהוב ושמו גיל גנקין - השם הפרטי כשם בנו של מוסינזון, ושם המשפחה, כנראה, כשם נעוריה של אמו ברוסיה. סגניתו המיועדת היא רנן, כשם בתו של מוסינזון. עוד בחבורה שלא הספיקה לקום: אביגדור התימני; רחבעם השמן; בוריס (המכונה פושקין), עולה מרוסיה; אלקנה, ככל הנראה ילד דתי; דליה, מגישה עזרה ראשונה; וג'ניפר, עולה מניריווק. חבורה זו, 'שמונת המופלאים' ברשימותיו של המחבר, נועדה במפורש לכלול בני עדות שונות ועולים חדשים. נושא ההשתלבות בחברה הישראלית העסיק מאוד את מוסינזון, והוא ביקש להראות כיצד לכל שכבותיה יש ייצוג בחסמבה - ולא רק לשכבה האשכנזית הוותיקה, כפי שהאשם לא אחת.

במאי 1994 הלך מוסינזון לעולמו, אך חסמבה הוסיפה לחיות גם אחריו. החבורה כבר הפסיקה להפוך לחלק בלתי-נפרד מהתרבות הפופולרית הישראלית, בזכות הספרים ועיבודיהם השונים. בתוכניתו של טל ברמן בגלי צה"ל 'מוטל בספק' אף הייתה פינה קבועה שבה הובא מדי יום ביזום ציטוט רלוונטי מספרי חסמבה.

החסמבאים הפכו למיתוס, סמל לגיבורים הצבריים הציננים שהלכו ונעלמו מן הנוף. סוגה זאת של ספרי ה'חבורה' העוברת הרפתקאות שונות במאבקה בפושעים ובמחבלים שוב אינה קיימת, אולי משום שקשה למצוא כיום ילדים שמשחקים בחץ ואינם צופים בטלוויזיה בבית. המחויבות הלאומית של החסמבאים נתפסת בעיניהם של ילדי שנות האלפיים כמוזרה. סדרת חסמבה היא תוצר של דור אחר, שגדל על ערכים פשוטים ותמימים. ולא רק ערכי לאום; ספק אם רבים מבני השכבות ה'צפוניות' של היום יגלו עניין בבני השכבות הנמוכות, כפי שעושים החסמבאים בספר 'חסמבה וילדי הפקר'.

הצעה שהועלתה לשנות את שמו של גן העצמאות ל'גן חסמבה', נדחתה. אך כעת, דרך המסך הקטן ובהוצאה מחודשת של כמה מספרי הסדרה, חברי חסמבה חוזרים. גם הוקנים שמנסים לשמר את ארץ ישראל הישנה של פעם, וגם נציגי הנער הישראלי של היום, שאינו מתעניין כל כך באידיאלים ובהרפתקאות החורגות ממסכי המחשב. ספק אם החסמבה החדשה תוכל להפוך לאייקון תרבותי כפי שהיו החבורות של מוסינזון, אבל אפשר לקוות שהיא תספק מנה של הרפתקאות ברמה סבירה, ואולי אפילו געגוע לעידן של תמימות. ■

לתגובות: dyokan@makorishon.co.il

טכנולוגיים שונים שעמדו לרשות החסמבאים או אויביהם. אנשים שהפכו לבלתי-נראים בדרכים שונות ומשונות, רובוט אינטליגנטי בשם זגלובה שנוצר בידי סוכן אויב אך מסופת לחבורה וכלי נשק מדהימים הם רק כמה מהאלמנטים המשולבים בעלילות. האויבים בספרים הללו הם מרגלים שהרעילו כלבים וחתולים ותכננו להרעיל את מי ישראל; מתנקשים שהגיעו לארץ כדי לרצוח את הרמטכ"ל, את שר הביטחון ואת ראש הממשלה; כנופיה שמנסה להטות את מי הים התיכון כך שיחצה את ישראל לשניים בשיטפון ענק; מדען שיצר קוף מפלצתי מעופף בשם חימרה, וכן הלאה.

גם בגלגלה הזו של החבורה נעזר מוסינזון בעיגונים ריאליים המתייחסים לאירועי השעה. ב'חסמבה בעלילות מלחמת המפרץ' (1992) נשלחים החסמבאים על ידי הגנרל האמריקני שורצקופף במטוס 'זמקן' כדי להרוג את סדאם חוסיין בבונקר שלו. לדוע המזל הם נלכדים בדרך על ידי כנופיית פושעים עיראקית, אך מצליחים להימלט לישראל, וכאן לזכדים חולית סוכנים של סדאם.

הספר ה-44 והאחרון בסדרה, 'החסמבאים הגיבורים הולמים שוב' (1994), שונה מאוד מקודמיו. דומה שמוסינזון חזה שזה יהיה ספרו האחרון וכאילו סגר בו מעגל. החסמבאים, כך נכתב במפורש, מקבלים את משימתם האחרונה לפני הגיוס לצבא, משימה שאמורה להיות החשובה ביותר. הם יוצאים להיאבק בכנופיית מחבלים בשם 'העקרב הצהוב', שמטמינה פצצות אטום קטנות בערי ישראל וזוממת להתנקש בחיי ראש הממשלה יצחק רבין. ההתנקשות האמיתית בחייו של רבין התרחשה כשנה לאחר שהספר יצא לאור, כשמוסינזון כבר לא היה בין החיים.

טכניקת הסיפור בספר הזה היא יוצאת דופן לעומת כל הספרים האחרים; שרגא השמן נפצע וכותב ביזמן את הזיכרונות, הגדושות בתיאורי תלאיבי של שנות ה-40. אלה היו שנות נעוריו של מוסינזון, ונדמה שהוא נמלא געגועים אל העבר שהיה ואיננו. בספר יש גם נספח על הפצצה האטומית, רשימה של קרבות חשובים במלחמת העצמאות, וסוף דבר מרגש שכתב מוסינזון על בנו עידו, שנפל במלחמת יום הכיפורים והוא בן 32. הספר אף כולל זיכרונות מתקופת המאבק והמתחרות, ובמידה רבה הוא מהווה תמצית לתזה העומדת במרכז הסדרה: הצורך להילחם למען חירות היהודים במדינת ישראל.

חסמבה מפרקת את בתי הספר הפרטיים

כשהספר ה-44 מסתיים, הנבל הראשי עדיין מהלך חופשי. מוסינזון תכנן ככל הנראה לכתוב ספר המשך, ואף נתן לו שם - 'חסמבה במלחמה נגד הפושעים